

14/10/2012

FRIESLAND
GRONINGEN
DRENTHE

DE KINDVRIENDELIJKSTE REGIO VAN DE
WERELD

Een visie voorbij de horizon van 2040 | F=MC2

EEN KIND IN GRONINGEN, FRIESLAND OF DRENTHE

De leefomgeving van het kind is de eerste aanraking met de wereld. In deze omgeving worden de basisvaardigheden aangeleerd en ontwikkelt het kind zich. Kinderen vormen met de leefomgeving het DNA voor de toekomst. Daarom is het belangrijk dat deze omgeving een fijn thuis creëert, met de daarbij horende veiligheid, geborgenheid en stimulansen.

Een meisje loopt op straat, terug naar huis. Dat huis, een 3-kamerappartement op de eerste verdieping, deelt ze met haar vader, moeder, broertje, zus, twee honden en twee vogels. Twee oudere broers zijn al uit huis. Haar beide ouders hebben een bijstandsuitkering. Eigenlijk zijn haar vader en moeder gescheiden, maar haar moeder komt toch telkens weer terug bij haar vader. Soms ligt het meisje stil op haar bed; buiten haar kamer hoort ze haar vader en moeder tegen elkaar schreeuwen. Het liefst zou ze nu naar buiten gaan, de straat op. Daar is het helaas niet veel beter: drugsgebruikers hangen rond op straat, evenals de prostituées.

Dit meisje, dat echt bestaat, is niet het enige kind dat in een achterstandswijk opgroeit, zeker niet in het noorden: de hoogste percentages kinderen in achterstandswijken zijn te vinden in Groningen, Friesland en Drenthe (Steketee, Tierolf, & Mak, 2012). Van alle kinderen in Groningen woont 42% in een achterstandswijk. Ook leeft 6,6% van de Groningse kinderen in armoede. Wanneer wordt gekeken naar de percentages gemelde kindermishandelingen bij het AMK, gaat alleen Zuid-Holland (1,5%) de provincies Friesland (1,3%) en Drenthe (0,9%) voor. In het Databoek Kinderen in Tel (Steketee, et al., 2012) wordt tot slot een overzicht gemaakt van de posities van kinderen in alle provincies van Nederland. De beste provincie staat op plek 12, de slechtste op 1. Groningen staat in deze ranglijst op plek 2, Drenthe op 5 en Friesland op 6. Dit betekent dat wij behoren tot de slechtste provincies om op te groeien in Nederland. Hoe kunnen we de leefomgeving van kinderen optimaliseren?

Wij voelen de noodzaak om te werken aan de positie van kinderen in Groningen, Friesland en Drenthe. Kinderen verdienen het niet om direct na de geboorte al een stap achter te lopen bij kinderen in betere posities. Daarom hebben wij als visie: In 2040 is Noord-Nederland de kindvriendelijkste regio van de wereld.

De term “kindvriendelijkste regio” kan op allerlei manieren worden ingevuld, van kleine tot grote thema’s. Wij zien echter drie grote thema’s waarin alle kleinere thema’s ondergebracht kunnen worden:

- Leefomgeving van het kind;
- Kennisontwikkeling stimuleren;
- Mogelijkheden tot zelfontplooiing.

In de volgende paragrafen zullen deze thema’s worden uitgewerkt in het licht van onze visie.

LEEFOMGEVING VAN HET KIND

De leefomgeving van het kind is de eerste aanraking met de wereld. In deze omgeving worden de basisvaardigheden aangeleerd en ontwikkelt het kind zich. Daarom is het belangrijk dat deze omgeving een thuis creëert, met de daarbij horende veiligheid, geborgenheid en stimulansen. Pas dan kan een kind zich optimaal ontwikkelen.

De leefomgeving bestaat allereerst uit het gezin. Dit is de plaats waar de kinderen, met name in de eerste jaren, de meeste tijd doorbrengen. De ouders hebben de moeilijke taak om hun kind op te voeden en tegelijkertijd een warme band als gezin te ontwikkelen. Van ouders wordt verwacht dat ze dit van nature kunnen. Wij zien hierin een misverstand. Opvoeden is niet (voor iedereen) instinctief, maar kan leiden tot grote vragen. Vaak is de drempel om hulp te zoeken hoog: het wordt gezien als falen. Ook het idee dat het kind wellicht onder toezicht geplaatst kan worden, werpt een drempel op. Wij zien hier een rol voor zowel de gemeenschap als de instituten zoals Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) en Jeugdzorg.

Naast het gezin, is ook de buurt of wijk waarin een kind opgroeit onderdeel van de leefomgeving, evenals de school. Net als in het gezin, is het belangrijk dat een kind zich veilig voelt in de wijk en op school. Deze veiligheid wordt pas bereikt als er wordt samen gewerkt.

In Groningen en Drenthe kennen we van oudsher de term “Naoberschap”. Dat is er ook in Friesland: Mienskip. Naoberschap en Mienskip hebben een sterk sociale lading: je helpt je burens, samen sta je sterk. Deze hulp kan zowel bestaan uit plantjes water geven als iemand op vakantie is, als het geven van ondersteuning na een bevalling. Er zijn allerlei invullingen te bedenken. De kracht van Naoberschap en Mienskip ligt er in dat gebruik gemaakt wordt van de gezamenlijke kennis en ervaringen. De afgelopen decennia is deze vorm van ondersteuning sterk afgenomen. Wij pleiten er voor om dit stukje cultureel erfgoed weer in ere te herstellen. Als gemeenschap kunnen we er niet vanuit gaan dat de grote instituten alles oplossen en dat men zelf achterover kan hangen. Om een kindvriendelijke leefomgeving te creëren, moet men ook zelf aan de slag. De instituten zoals CJG en Jeugdzorg kunnen hulp verlenen door het aanbieden van opvoedingscursussen en overige professionele ondersteuning binnen het gezin.

Paartie lu stört alle maond vittig gulden veur een arm kind in de ontwikkelingslanden, maor de burens laot ze verkommern!

Roel Reintjes

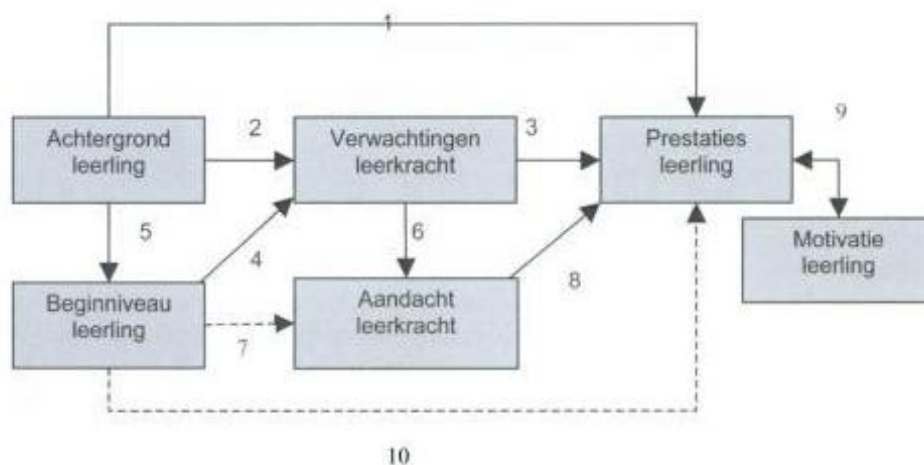
Tussen het CJG, Jeugdzorg en de wijk zou ook goede samenwerking moeten ontstaan waardoor goed is op te treden tegen verwaarlozing, mishandeling en misbruik. De wijk kan bijvoorbeeld in een overleg vertegenwoordigd worden door wijkbewoners die als vertrouwenspersonen optreden. Via de vergrootte sociale controle (Naoberschap) kunnen dit soort misstanden sneller worden gesignaleerd en gemeld aan Jeugdzorg. Zaken als misbruik worden minder snel door Jeugdzorg vast gesteld dan door de burens en kennissen van het kind. Ook zal een kind zelf sneller naar een vertrouwenspersoon toe gaan die hij/zij goed kent vanuit de wijk dan een onbekende. Deze vertrouwenspersoon zou dag en nacht bereikbaar moeten zijn en eventueel ook een “veilig huis” moeten hebben waar alleen kinderen mogen komen.

Tevens speelt de gemeente een rol bij het verbeteren van de leefomgeving, bijvoorbeeld bij de vormgeving van de wijk op het gebied van groenvoorziening en veiligheid. In goed overleg kan dit eventueel ook overgedragen worden aan de wijk.

KENNISONTWIKKELING STIMULEREN

In Friesland, Groningen en Drenthe wonen relatief gezien veel autochtone kinderen in achterstandsposities (Onderwijsraad, 2007). De ouders van deze kinderen zijn laagopgeleid. Dit heeft invloed op de schoolresultaten van het kind. Het CBS heeft een studie uitgevoerd bij 15- tot 27-jarige jongeren tussen 2001 en 2009. Hieruit blijkt dat een laag opleidingsniveau van de moeder er toe leidt dat 63% van de zoons en 67% van de dochters ook een laag opleidingsniveau heeft. De invloed van het lage opleidingsniveau van de vader op het opleidingsniveau van het kind is iets kleiner, respectievelijk 53% en 55%.

De kinderen uit achterstandsposities worden stelselmatig onderschat. De prestaties van een leerling is deels afhankelijk van de verwachtingen van de leraar. Wanneer een leraar lage verwachtingen heeft, blijken de prestaties van het kind inderdaad tegen te vallen (zie figuur 2). Dit wordt ook wel “self-fulfilling prophecy” of Pygmalionachtergrondhypothese genoemd.

Figuur 1 Relaties tussen leerlingkenmerken, leraar en prestaties (Leij, 2005)

Helaas moet gesteld worden dat de prestaties van leerlingen uit achterstandsposities in Friesland en Drenthe in groep 8 zes maanden achterlopen ten opzichte van achterstandsleerlingen in andere provincies. De achterstandsleerlingen in Friesland en Drenthe lopen zelfs een jaar achter ten opzichte van het landelijk gemiddelde van niet-achterstandsleerlingen.

Uit onderzoek van de Onderwijsraad (2007) blijkt dat leerlingen uit achterstandsposities lagere schooladviezen krijgen dan leerlingen uit andere posities met vergelijkbare prestaties. Hierdoor wordt de self-fulfilling prophecy versterkt.

De Boer (2009) heeft onderzoek gedaan naar de schoolsuccessen van Friese leerlingen. Uit de resultaten bleek dat de Friese kinderen niet minder intelligent zijn, maar dat ze minder presteren dan leerlingen in andere provincies. De meeste onderbenutting vindt plaats in het

basisonderwijs: de scholen weten blijkbaar niet het volledige talent van de kinderen te ontwikkelen. Het stimuleren van twee- of drietalig onderwijs draagt noch op positieve, noch op negatieve wijze bij aan de prestaties van de leerlingen. Als verklaring voor het onderpresteren wijst zij op het ambitieniveau van de ouders en sociale omgeving. Het streefniveau van de ouders is lager dan in de rest van Nederland. Dit leidt er toe dat de kinderen niet gestimuleerd worden om het beste uit zichzelf te halen en daardoor kiezen voor lagere schoolniveau's.

Het is om verschillende redenen aan te bevelen om het ambitieniveau te verhogen. Ten eerste is er de beroepskeuzemogelijkheid: met een hogere opleiding heb je meer keuze. Ten tweede is er een maatschappelijk belang: een hoog opleidingsniveau van de bevolking leidt tot meer financiële bijdrage aan de maatschappij en daardoor versterking van de economische groei.

Het versterken van de ambities gebeurt met name op de basisschool. Bij leerkrachten en scholen zou het effect van lage ambities duidelijk gemaakt moeten worden. Pas dan kan er een mentaliteitsverandering op gang komen en daarbij horende hogere verwachtingen van de leerlingen. Ook bij het schooladvies zou meer gekeken moeten worden naar de echte prestaties van het kind in plaats van de verwachtingen. Bovendien moeten ouders meer betrokken worden bij de school. Meer ouderbetrokkenheid leidt tot betere prestaties van het kind (Catalano, Berglund, Ryan, Lonczak, & Hawkins, 2002; CDCP, 2012).

In Leeuwarden is sinds drie jaar een nieuwe organisatie actief, de Junior-Academie. De Junior-Academie biedt educatieve projecten aan op scholen maar ook aan wijken. De projecten zijn aangepast aan de doelgroep (leeftijd, maar ook sociale leefomgeving). De Junior-Academie heeft, ongeacht de positie van de kinderen, een hoog ambitieniveau voor de kinderen. Uit de resultaten blijkt dat de leerlingen groeien in hun zelfvertrouwen en inderdaad betere prestaties leveren, ook bij hun "normale" schoolwerk. De kinderen ervaren de projecten als uitdagend maar ook ontspannend. Spelenderwijs leren staat centraal. Het kan een aanvulling en/of vervanging zijn van het huidige kinder- en jongerenwerk van grote organisaties, die vaak projecten uitvoeren die in elke wijk hetzelfde zijn. De ervaring leert dat die aanpak niet werkt: iedere wijk is anders en vraagt een andere inslag.

Wanneer het ambitieniveau wordt verhoogd, zullen meer leerlingen hoger- of zelfs wetenschappelijk onderwijs gaan volgen. Dit is een positief effect voor de regio. Uit onderzoek blijkt dat de binding met de thuisregio van groot belang is bij de keuze voor een woonplaats (Venhorst, Edzes, Broersma, & Van Dijk, 2011). Studenten die tijdens hun middelbare schooltijd in een regio woonden waar ze ook kunnen studeren, wonen en werken daar ook vaker na hun afstuderen. Ook de studiestad kan studenten aan zich binden, maar het effect van de thuisregio is groter. Hieruit blijkt dat er geen angst hoeft te zijn voor een "brain drain": studenten uit Friesland, Groningen en Drenthe blijven vaker in deze regio wanneer ze hier kunnen studeren. Ook studenten van buiten deze provincies kunnen hier blijven, mits er een goede binding met de stad is gecreëerd. Uit hetzelfde onderzoek van Venhorst et al. (2011) blijkt tevens dat de studenten die hier blijven, over het algemeen hogere cijfers hebben behaald dan studenten die weg trekken.

MOGELIJKHEDEN TOT ZELFONTPLOOIING

Een kind op de basisschool gaat maximaal 6,5 uur per dag naar school. Dat betekent dat er nog ongeveer 4 uur per dag over is om lekker te spelen. Gelukkig kunnen kinderen in Friesland, Drenthe en Groningen dit naar hartelust doen. In Groningen zijn er maar 34 kinderen per hectare speelruimte, in Drenthe en Friesland iets meer (Steketee, et al., 2012).

Buiten spelen en samen spelen zijn belangrijk voor een goede ontwikkeling van het kind. Ook sport, muzieklessen en culturele ontwikkeling zijn van belang. Tijdens deze activiteiten leren ze zich op spelenderwijs aan de regels te houden en samen te werken. Het is nou eenmaal niet mogelijk om in je eentje van een compleet voetbalteam te winnen, daar heb je je eigen team voor nodig. Kinderen die deelnemen aan deze buitenschoolse activiteiten hebben betere sociale competenties wanneer ze tussen de zeven en dertien jaar oud zijn (Howie, Lukacs, Pastor, Reuben, & Mendola, 2010). De sociale competenties uiten zich in het omgaan met anderen, de doelen die het kind nastreeft in interactie met een ander, het gedrag en het zelfbeeld. Sportactiviteiten hebben bovendien positieve effecten op de schoolprestaties en het zelfvertrouwen in kunnen leren (MacBeath, et al., 2001; Metsapelto & Pulkkinen, 2012).

Kunstactiviteiten, handvaardigheid en muzieklessen leiden tot betere prestaties op het gebied van lezen, schrijven en rekenen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat de kunst- handvaardigheid- en muzieklessen leiden tot betere werkvaardigheden: een groter doorzettingsvermogen, betere concentratie en een grotere zorgvuldigheid. Uit onderzoek blijkt ook dat muzieklessen de ontwikkeling van het IQ stimuleren (Schellenberg, 2004). Daarnaast kunnen kinderen die deze activiteiten gevolgd hebben, hun gedrag beter aanpassen aan de omgeving (Metsapelto & Pulkkinen, 2012).

De podiumkunsten zoals dansen en zingen hebben ook positieve effecten op de schoolprestaties. Bovendien blijkt dat kinderen die dans- of zangles gevolgd hebben, bij problemen minder snel de oorzaak bij zichzelf zoeken (Metsapelto & Pulkkinen, 2012). Een kind dat een onvoldoende haalt op de toets, zal dan minder snel zeggen: "Dat komt omdat ik dom ben.". Het internaliseren van problemen, zoals dit ook genoemd wordt, kan leiden tot depressies, angsten en een negatief zelfbeeld. Dit kan de oorzaak zijn van eenzaamheid en, opnieuw, slechte schoolprestaties.

Kinderen ontdekken hun talenten door middel van sport, kunst, cultuur en muziek. Ontdekken waar je goed in bent, versterkt het zelfvertrouwen en motiveert om nieuwe dingen uit te proberen. Op dit moment missen wij de aandacht voor de prestaties van kinderen in de media. Aandacht voor de prestaties leidt tot een grotere motivatie bij het kind om door te gaan, maar kan ook een motivatie voor andere kinderen zijn om juist te beginnen. Kinderen kunnen elkaar heel goed inspireren, maar moeten daarvoor wel een podium krijgen. De media zijn daar bij uitstek geschikt voor: radio, televisie (regionaal en landelijk) en internet zijn tegenwoordig op grote schaal bereikbaar en inzetbaar.

De huidige bezuinigingen op cultuur treffen met name kinderen, en dan vooral de kinderen uit moeilijke posities. Als er weinig geld is voor de basisbehoeften (€40 per week voor een gezin), is er zeker geen geld over voor een sportvereniging of muziekles. Ook scholen krijgen steeds

minder budget voor culturele activiteiten, laat staan om dit structureel aan te bieden. Investeren in kinderen heeft op elk moment invloed op de maatschappij. Een kind dat zich goed voelt en zich positief kan ontwikkelen, heeft minder kans op probleemgedrag. Bovendien is de kans op een (hoger) diploma vergroot, wat leidt tot een betere kans op een baan en salaris. Bovendien hebben mensen met een baan over het algemeen minder gezondheidsproblemen. Daarom zien wij mogelijkheden voor het bedrijfsleven. Een bijdrage van het bedrijfsleven aan de zelfontplooiing van kinderen, is in feite in investering in toekomstig personeel. Kinderen kunnen betere schoolprestaties leveren en zijn daardoor potentieel personeel, danwel consumenten. Ook krijgt de maatschappij een positief beeld van de bedrijven die bijdragen aan een fonds voor kinderen.

CONCLUSIE

Uit de aangehaalde literatuur blijkt dat de huidige situatie van kinderen in Friesland, Groningen en Drenthe niet optimaal is. Dit heeft zijn weerslag op de schoolprestaties, behalen van diploma's en zelfs de gehele maatschappij. In 2040 moet dit zijn veranderd en vormen Friesland, Groningen en Drenthe de kindvriendelijkste regio van de wereld.

Dit kan door de mensen te motiveren samen te werken (Mienskip en Naoberschap) op buurt- en wijkniveau, op de achtergrond ondersteund door instituten zoals CJG en Jeugdzorg. De drempel om hulp te vragen wordt hierdoor verlaagd. Gemeenschapszin verbetert de leefomgeving van het kind. Daarnaast moeten er in het onderwijs hogere ambities gesteld worden: kinderen kunnen meer dan in eerste instantie wordt gedacht. Ook moet meer aandacht komen voor activiteiten van kleinere, flexibele organisaties die bewezen resultaten hebben geboekt, in plaats van af te gaan op de gesettelde, grote en bureaucratische instituten. Dit komt ten goede aan de kinderen, voor wie de activiteiten uiteindelijk bedoeld zijn.

Tot slot moet er meer ruimte worden gegeven aan kinderen om zich te ontwikkelen door middel van sport, kunst en cultuur. Activiteiten als deze, geven het kind zelfvertrouwen, ontwikkelen de sociale vaardigheden en hebben zelfs effect op de schoolprestaties. Wij pleiten er voor om de kinderen aandacht te geven via de media, zodat de kinderen elkaar kunnen inspireren om ook te gaan basketballen, schilderen of zingen. Wij roepen het bedrijfsleven op om in de kinderen te investeren: kinderen zijn de toekomst!

AGENDA

In de onderstaande agenda wordt uitgelegd hoe de visie “Het noorden als kindvriendelijkste regio van de wereld in 2040” uitgevoerd kan worden. Eerst wordt de aanpak uitgelegd, vervolgens wordt een schetsmatig stappenplan besproken.

AANPAK

Het ontwikkelen van een kindvriendelijke regio vergt een mentaliteitsverandering. Het is moeilijk om een dergelijke verandering plaats te laten vinden in een traditionele omgeving, zonder dat er een concreet voorbeeld kan worden getoond.

Leeuwarden start in 2013 een pilot met Big Society: de wijk weet het beste wat het nodig heeft en huurt zelf de benodigde organisaties in. De wijkbewoners krijgen verantwoordelijkheid voor hun eigen wijk. Het geld voor de wijk, waaruit organisaties ingehuurd kunnen worden en ingezet kan worden als microkrediet, wordt beheerd door de WijkBV.

Deze nieuwe aanpak wordt gelanceerd in twee van de slechtste wijken van Leeuwarden om als kind in op te groeien: Schepenbuurt en Wielenpôle. De pilot duurt naar verwachting twee jaar. Binnen Big Society, waarin de traditionale wijkaanpak wordt gewijzigd, is ruimte voor het ontwikkelen van een kindvriendelijke wijk. Bovendien zijn deze wijken een voorbeeld voor andere wijken en dorpen: als deze wijken veranderd kunnen worden in kindvriendelijke wijken, is dat een stimulans voor anderen.

STAPPENPLAN

2013-2015 Schepenbuurt en Wielenpôle (Leeuwarden)

Januari 2013

Allereerst moet de **leefomgeving van het kind** worden verbeterd: als een kind zich niet tegemoet gekomen wordt aan de basisbehoeften van een kind, kan het zich niet volledig ontwikkelen. In samenspraak met de wijkbewoners en de huidige, actieve hulpverlening moet worden bepaald waar de wijk behoefte aan heeft, wat de bewoners zelf kunnen en welke hulp ingekocht moet worden. Dit kan variëren van schuldhulpverlening en verslavingszorg tot het ondersteunen bij het creëren van structuur en het aanbieden van opleidingen.

Bedrijfsleven moet vanaf nu aangesproken worden om een **fonds te kunnen creëren** waarmee kinderen deel kunnen nemen aan buitenschoolse activiteiten.

September 2013

Evaluatie van de leefomgeving: welke hulp werkt en welke niet? Wordt iedereen bereikt? Indien nodig moet de hulpverlening worden aangepast.

Het nieuwe schooljaar begint. Op **scholen** waar de kinderen uit de Schepenbuurt en Wielenpôle naar toe gaan, zou men nu bewust **hogere ambitieniveau's** moeten hanteren, om meer uit de

kinderen te halen. Om de ouders bij de school te betrekken, kunnen scholen ouderavonden organiseren. Deze kunnen zowel op school als in de wijk (lagere drempel) plaats vinden.

In het **kinder- en jongerenwerk** in de wijken kan ook educatieve component opgenomen worden om de ambities van kinderen en jongeren aan te wakkeren. Daarnaast kan het kinder- en jongerenwerk de kinderen laten zien welke mogelijkheden er zijn voor buitenschoolse activiteiten, door middel van workshops in de wijk.

Januari 2014

Fonds voor kinderen is klaar en kan gebruikt worden om contributies voor sport en cultuur te betalen, evenals sportkleding, instrumenthuur en overige materialen. Uit het fonds kan ook een busje worden betaald, waarmee de kinderen van en naar de activiteit gebracht kunnen worden.

Opnieuw **evaluatie van de leefomgeving** van het kind. Hoe gaat het binnen het gezin? Voelt het kind zich veilig en ontwikkelt het zich goed? Zien de ouders hun eigen leven positiever in? Daarnaast wordt er gekeken naar de fysieke omgeving van het kind. In welke staat bevindt zich de woning, hoe staat het met de groenvoorziening in de wijk?

Evaluatie van de ouderbetrokkenheid bij de school: hebben de ouderavonden voldoende respons opgeleverd? Opnieuw ouderavonden organiseren met de nieuwe inzichten.

Mei 2014

Evaluatie van de schoolprestaties. De scholen hebben bijna een schooljaar lang hogere ambities gesteld voor het kind. Heeft dit effect gehad? Zijn de ouders meer betrokken geraakt bij de school?

Evaluatie van het fonds voor kinderen: wordt er goed (d.w.z.: kinderen tot 18 jaar uit de Schepenbuurt en Wielenpôlle worden bereikt) gebruik gemaakt van het fonds? Welke activiteiten doen de kinderen het liefst?

Media benaderen voor het maken van reportages over de kinderen.

December 2014

Evaluatie van alle maatregelen. Er is twee jaar gewerkt aan de leefomgeving van het kind, de kennisontwikkeling van het kind is gestimuleerd en er zijn mogelijkheden tot zelfontplooiing gecreëerd. Heeft dit tot resultaat geleid? Voelt het kind zich veiliger dan in 2012 en zijn de schoolprestaties verbeterd? Zijn er meer jongeren die onderwijs volgen en/of hun diploma hebben behaald? Hebben de ouders ook een ontwikkeling doorgemaakt? Is er binnen het gezin meer structuur? Zijn er meer ouders die een opleiding volgen of een baan hebben?

Aan de hand van de evaluaties wordt een vervolgplan opgesteld. Ook wordt verslag gelegd van de problemen en oplossingen van de afgelopen twee jaar. Met behulp van dit verslag kan advies gegeven worden aan andere wijken en dorpen die een transitie in willen zetten naar kindvriendelijke plaats.

LITERATUUR

- Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A. M., Lonczak, H. S., & Hawkins, J. D. (2002). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *Prevention & Treatment, 5*(1), 15.
- CDCP. (2012). *Parent Engagement: Strategies for Involving Parents in School Health*. Atlanta, GA: Department of Health and Human Services.
- De Boer, H. (2009). *Schoolsucces van Friese leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- Howie, L. D., Lukacs, S. L., Pastor, P. N., Reuben, C. A., & Mendola, P. (2010). Participation in Activities outside of School Hours in Relation to Problem Behavior and Social Skills in Middle Childhood. *Journal of School Health, 80*(3), 119-125.
- Leij, v. d. A. (2005). Ongelijke onderwijskansen: is Mattheüs het kind van Pygmalion en Good en Brophy? In S. Karsten & P. Slegers (Eds.), *Onderwijs en ongelijkheid: grenzen aan de maakbaarheid?* (pp. 71-81). Antwerpen: Garant n.v.
- MacBeath, J. E. C., Kirwan, T., Meyers, B., McCall, J., Smith, I., & McKay, E. (2001). *The impact of support: a report of a longitudinal study into the impact of participation in out-of-school-hours learning on the academic attainment, attitudes and school attendance of secondary school students*. Great Britain: Department for Education and Skills.
- Metsapelto, R.-L., & Pulkkinen, L. (2012). Socioemotional Behavior and School Achievement in Relation to Extracurricular Activity Participation in Middle Childhood. *Scandinavian Journal of Educational Research, 56*(2), 167-182.
- Onderwijsraad. (2007). *Advies: Presteren naar Vermogen*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Schellenberg, E. G. (2004). Music Lessons Enhance IQ. *Psychological Science, 15*(8), 511-514.
- Steketee, M., Tierolf, B., & Mak, J. (2012). *Kinderen in Tel Databoek 2012: Kinderrechten als basis voor lokaal jeugdbeleid*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Venhorst, V., Edzes, A., Broersma, L., & Van Dijk, J. (2011). *Brain drain of brain gain? Hoger opgeleiden in grote steden in Nederland*. Groningen en Den Haag: Rijksuniversiteit Groningen en Nicis Institute.